ЗА ПРОТОГРАФА НА ЗЛАТОСТРУЙ ОТ XII ВЕК

Тодорка Георгиева

Откриването на втори състав на паметника Златоструй[1] - в пергаментния препис от XII век[2], изправя изследвачите пред въпроса кой от двата състава е първичен и може да се нарече Симеонов Златоструй[3].

Мненията през миналия век се разделят - докато С. Палаузов, И. Срезневски, В. Ягич, Й. Иванов и др. отъждествяват двата състава, виждайки в тяхно лице наследници на крупен прототип, а К. Калайдович, П. Шафарик, Е. Голубински, А. Соболевски, Е. Георгиев и др. признават за Симеонов оригинал пълната редакция на Златоструй, съдържащ 137 слова и предисловието, В. Малинин смята, че Симеонов Изборник е сборникът в преписа от XII в., т. нар. кратка редакция на Златоструй. В. Малинин разграничава двата състава и на основата на задълбочен езиков и текстологичен анализ приема, че кратката редакция е първична и предхожда пълната /Малинин 1878:216/.

Наскоро К. Иванова откри трета, нова редакция в сръбски извод от XIII в. /Иванова 1976:93/, в която вижда отражение на недостигнал кратък прототип на Златоструй (по-нататък Злат), включващ онези 36 слова, които се срещат и в трите редакции.

П. Димитров, който специално разглежда наименованието и предисловието на паметника, споделя становището на учените, възприели пълната редакция като Симеонов оригинал /Димитров 1980:21/. Според него кратката редакция „е късна, от Петрово време".

Така спорът относно превода, съставителството и предисловието на Злат, започнал от С. Палаузов /Палаузов 1974:162/, не е получил разрешение и до днес.

Наблюденията над езика на пергаментния препис от XII век, съхранил кратката редакция, дават материал в подкрепа на изказаното от В. Н. Малинин мнение, че това е Симеоновият Злат.

Вероятността Йоан Екзарх да е взел участие в превода на Златоустовите слова и в съставянето на сборника е много голяма. В езика и в лексиката на Злат XII в. и Екзарховото творчество (преводно и оригинално) се откриват черти и особености, които се дължат както на общата преславска основа, така и на индивидуалните писателски решения на Й. Екзарх. Участието му като преводач и съставител на Злат XII в. отхвърля предположенията, че кратката редакция е късна преработка на пълната и най-вече допусканото от И. И. Срезневски /Срезневски 1866, XXI/ осъществяване на тази късна преработка на руска почва от руски книжовник.

Още В. Н. Малинин доказва, че твърде много неща в Злат XII в. говорят срещу подобни схващания /Малинин 1878/. В предлагания материал ще приведем аргументи в подкрепа на мнението, че Злат XII в.

носи първичната редакция на паметника, възникнала по думите на Малинин „в славянския Юг“, и че ръкописът е преписан от много древен български протограф.

Наблюденията показват не само, че първоизточникът на Злат XII в. е много древен препис на паметника, но и това, че носи в себе си глаголически следи, ако и да е бил кирилски ръкопис. На лист 24а се натъкваме на неясен момент, дължащ се на цифрово несъответствие на употребените букви. За обозначаване на числото 50 в текста на л. 24а от Злат XII в. стои буквата .ѯ. В кирилицата тя има числена стойност 7, а в глаголицата срещу буквата стои 9.

Защо .ѯ. се появява в Злат с числена стойност 50? Контекстът на л. 24а изключва всяко съмнение, че е възможно да не се касае за това число: **боуди оубо дрѣво плодовито. да блгословоукши ба. противоу силѣ своѥи створи плодъ. аџіє не можеши съвьршенаго створити. рекъше сьто. то понѣ половинѹ .ѯ. аџіє ли и то тѫжько твориши. то понѣ трѣтиноу съблюди .л.**

Възможно е в старобългарския оригинал, от който е направен преписът, на това място да е стояла глаголическата буква Λ : ⰔⰑ, имаща числена стойност 50, която руският книжовник, недобре познаващ глаголическата азбука, да е сбъркал с буквата за З : Ⰶⰰ, поради близост в начертанието им. Тази грешка е могла да бъде допусната по същата причина и от старобългарски преписвач и след това да е повторена от руския книжовник. Явно е, че посоченото несъответствие е резултат на транслитерираното на числата от глаголица на кирилица, при което числените стойности на едната и на другата азбука не са адаптирани.

Интересно би било да се проследи дали същата грешка е повторена в по-късните преписи, но на този етап това не е по силите ни.

Злат XII в. е писан от шестима преписвачи /Караулова 1977:4-5/. На втория от тях се падат не само най-голямата част от текста, но и три от четирите случая на употреба на буквата ѫ в ръкописа: **пристѫпити** (34а), **многѫ** (20в), **гѫбителѧ** (36б). Четвъртият случай на употреба на този буквен знак, подобно на третия, се дължи на хиперкорекция: вм. **боу** четвъртият преписвач пише **бѫ** (124в). В останалата част от текста преписвачите регулярно заменят ѫ с оу, а ѭ с ю: **молю, прѣмоудрость, юже, блгодѣтию.**

Словникът на Злат XII в. е изключително богат. По приблизителни пресмятания речниковите единици в него наброяват около 5 000. Това го поставя редом с паметници като Супрасълски сборник и Шестоднев.

Част от лексикалното богатство на Злат са прабългарските думи - 41 на брой. Някои от тях са многократно употребени в текста на отделни слова (**ковьчегь, санъ, чинъ, бракъ, чрьтогъ**), докато други са

единично засвидетелствувани. На базата на лексикалните проучвания на В. Н. Малинин над текста и превода на кратката и пълната редакция /Малинин 1878/ установихме, че прабългарските думи с висока честота на употреба в ръкописа от XII в. се срещат и в преписите на пълната редакция, докато единично употребените в Злат думи, в Погодинския и в двата преписа на Московската духовна академия, застъпващи пълната редакция, както и в Толстовския препис, са заменени със славянските им съответствия. Т. напр. срещу **оглѧбържии** (59в) стои съчетанието **всѣхъ бодрѣи : нъ лѣнивъ ли кси и нетрѣбъ помъисли съкръıвашаго талантъ. и боудѣши оглѧбържии. нъ поıадѣть ли тѫ рьвьньство богатьства. то помъисли чьрви ıадовитааго и оудобъ отъ сего недоуга избоудѣши** (59в). Коренът на думата **оглѧбържии -глѣб-** е добре познат от надписа под името на цар Борис в Московския препис на Учително евангелие - **борисъ глѣбъ**[4]. Значението на **глѣбъ** се извежда като ‘първенец, предводител’. Някои изследователи виждат в него днешното мъжко собствено име Галиб със същото значение, разпространено сред българските мохамедани в североизточните райони[5].

Прабългарските думи сродяват Злат с творчеството на Йоан Екзарх. Т. напр. в прочутото описание на Симеоновия дворец и в стихотворната похвала на цар Симеон, писателят употребява **болıарь, бисьрь, шаръ, кънигъı, чинъ.** От посочените думи само **шаръ** не се открива в текста на Злат.

В ръкописа се срещат думи, които досега са открити само в творчеството на Йоан Екзарх. Ето един от най-ярките примери за типична Екзархова лексика, засвидетелствувана в Злат:

въздвигнѫти **: и млатъ въздъıгни съ въısости. и оудари имъ.** (32г).

Този глагол е типичен за Шестоднев. Открива се още в Супрасълски сборник, в Остромировото евангелие и др. Според Ягич **въздвигнѫти** има като синоним глагола **възвести.**

въскраии **: тако же и намъ подобаıеть славити б҃а. видѧщıе аще творитъ въскраиии нашь чьто добро** (34в). Ф. Миклошич открива това прилагателно име в Супр и в Хомилиара на Миханович. Често се среща и в Шест.

въısость **: и млатъ въздьıгни съ въısости и оудари имъ. рекъше словесъı** (32г). У Й. Екзарх думата се среша много често (Шест). Срещу нея в Супр, в Светославовия изборник и др. стои **въısота.** В Злат се употребяват и двата синонима, с превес на **въısота** (9а, 147б).

житьı **: иже бо единако въ семь жити соутъ. то нельзѣ ихъ блажити** (8г); **чьстъ сътвори емоу каноньскоую. начатькъı житьı своихъ даıати** (49г). Това отглаголно съществително име от мъжки род има

народноразговорен произход и е синоним на книжовното отглаголно име **житиѥ** (6г). Двата синонима се употребяват в един и същ смисъл. В текста на Злат наред с тях се срещат още **жизнь** (5г) и **животъ** (9г). В Супр също се открива **житъ**.

калъ **: тъгда въспомѧни оканьнаго ѡного. обѣходѧщааго акы пса по стьгнамъ. въ тьмѣ и въ калѣ** (61г); **нє можємъ разоумѣти лоукавьства дїаволѫ. иже малъимъ ѿємлєть ѿ насъ лоукавьствьмъ великаꙗ. и даѥть калъ** (174б). Има няколко случая в Шест. Според В. Ягич **калъ** е по-нов заместник на старото **брьниѥ**. Ф. Миклошич го открива в Супр, в Светославовия изборник, в Хомилиара на Михановић и др.

прирокъ **: нъ кѣма жє видѣ бъ̄ правьдивааго. помъышлениѥмъ ѡного оукарѫѥма погоуби имѣниѥ. да ѿвьржєть ємоу прирокъ. и пакъı покаже блг̄очьстиѥ** (53г). Среща се още в Слово на Успение Богородично на Йоан Екзарх от Хомилиара на Михановић (доскоро смятано за анонимно - вж. /Иванова-Мирчева 1987:251-274/), в Супр, в Светославовия изборник и др.

цѣльба **: моцьно бо єсть намъ възвъсити сѧ дѣлъı добръı. ащє хоцємъ великъı бо соуть каꙗзньнъıꙗ** (34в); **въ ѥдиноу ноць. и ѿпадє и въста. и ꙗзвоу прия и цѣльбоу. поболѣ и оустраби сѧ како** (130в). Според Ягич старинният синоним на тази дума е **бальство, балованиѥ** или **слоужениѥ, исцѣлениѥ**. В текста на Злат като синоними на **цѣльба** се употребяват **лѣчьба** (39а) и **врачьба** (40в).

Паралелите между съчиненията на Йоан Екзарх и разглеждания ръкопис се открояват отчетливо, когато се проучат отделните езикови нива. На този факт обърнахме внимание след работа с текста на слово N 20 от Злат, в което открихме моменти, поразително напомнящи прочутото описание на Симеоновия дворец от началото на шесто слово в Шестоднева на Йоан Екзарх. Възможно е Йоан Екзарх да е познавал словата на Йоан Златоуст в оригинал и да се е повлиял при описанието на Симеоновия дворец от описанието на небесното царство и неговия владетел от Златоустовото слово „За причастието на тялото и кръвта господни“. А може да е познавал словата като преводач, вземайки пряко участие в превеждането и съставянето на Злат.

До второто предположение достига С. Палаузов през миналия век. Изказаното от него мнение, че като преводач на Златоустовите слова и автор на несходните слова в двата състава на Злат е участвувал Йоан Екзарх, отдавна търси потвърждение /Палаузов 1974:162/.

Откриването на общи места в слово N 20 (а впоследствие и в слово N 78) от Злат и описанието на Симеоновия дворец от Шест затвърди предположението, че Йоан Екзарх наистина е взел участие като преводач при съставянето на сборника. Аргументи подирихме в оригиналните Екзархови части от Шест, в старобългарския текст на

слова N 20 и N 78 от Злат и в приписваната на Йоан Екзарх стихотворна похвала на цар Симеон от Симеоновия сборник в препис от 1073 г.

Посочените паметници са три от петте Симеонови изборника /Димитров 1993:207-216/. Логично е да предположим, че Йоан Екзарх е взел участие в превеждането и съставянето не само на Шест като един от тях, а и на останалите изборници.

За да достигнем до отговор на въпроса: „Взел ли е участие книжовникът като преводач на словата от състава на Злат XII в.“, направихме съпоставка между описанието на Симеоновия дворец, стихотворната похвала на цар Симеон и словото на Златоуст с описанието на небесния цар. При наблюдението се придържахме към следния план:

1. Текстово проучване: сходни текстови масиви и словосъчетания. Те се отнасят преди всичко до текста на описанието на Симеоновия дворец и откъса от Златоустовото слово.

2. Езиково проучване: общи граматични форми в трите текста и обща лексика (сложни думи, заета лексика, лексика с книжовен и разговорен произход).

Резултатите от текстовото проучване показват, че Йоан Екзарх познава разглежданото място от слово **О причастии тѣла и кръви г҃ни** и го е взел като образец при написването на своето описание на царския дворец в Преслав. Между двете описания се откриват общи текстови масиви:

Слово N 20 от Злат	Описание на Симеоновия дворец
В словото на Златоуст се говори, че с много дързост ще може да се влезе в светите двери, защото те отвсякъде са обградени със златно оръжие.	В Екзарховото описание странникът, дошъл отдалеч, с много страх и удивление пристъпва към царските дворове.
аџє бо съ сею жьртвою отидємъ тамо. то съ многъмъ дьрзновенїємь. въ с҃тыа тъı дворъı вълѣзємъ. ıако златъмь ороужиємь вьсюдѣ ограженн (42б).	**ıакоже смрьдъ и ништь чьловѣкъ и странынъ пришьдъ ıздалече къ прѣворамъ цѣсарьскоу двороу и. видѣвъ ѣ дивитъ сѧ. и пристѫпивъ къ вратомъ чоудитъ сѧ.**
Като се отвори небесната врата, човек вижда църквата, която ще го порази не с палати и не със златни върхове, но със самото тяло на царя, седнал на престола. Не ангели, не небе на	Като пристъпи към вратата и влезе в царските двори, странникът вижда храмове и църкви, украсени богато, и високи палати, строени от камък и дърво,

небесата ще види човек, а самия техен владика.

сьде бо ти таина си землю небо створитъ. да ѿвьрзе нбсьнаıа врата. паче же не сего нбсе. нъ нбсе нбсъи... то же ти азъ покажю. на землю лежащıе. ıакоже бо цр҃кы ихъ юже вьсего чьстьнѣıю. ни полатъı ни вьрси златıи. нъ само цр҃ево тѣло. сѣдящıеи на прѣстолѣ. тако же и на нбсьхъ ц҃ре тѣло.

Ако човекът би могъл да вземе отрочето на царя на ръце, украсено с бисерни маниста и със златни венци, то не би ли отхвърлил всичко земно?

воле же ащıе ти бъıша дали ц҃ре отроча носити. въ монистѣхъ бисыры ныихъ. и въ вѣньци златъ и въ окрониници. то не бъı ли вьсего повьргъ земьнааго. нъıне же не ѡтроча соущıа члка ц҃рⷭ. нъ самого кдїночадааго сна бжıа прикмлⷭ.

мрамор и мед, злато и сребро. Влязъл в двореца, пришелецът вижда самия цар, седящ, облечен в багреница, с ален пояс и златен меч.

жтрь въшьдъ видитъ на обѣ странѣ храмъı стоıащıе. оукрашенъı каменькмъ и дрѣвомь исписанъı и прочьıе. въ дворьць въшьдъ и оузьрѣвъ полатъı въıсокъı и црькъви издобр'енъı безгода каменькмь и дрѣвомъ и шаромъ. изнжтри же мраморомь и мѣдьıж сьребромь и златомь... цѣсарıа видѣти сѣдща въ сращѣ висмшть. златъ при бедрѣ висмшть.

Като види от двете страни на царя, че седят неговите боляри, накитени със златни гривни и пръстени и с пояси на кръста, би ли могъл странникът да опише с думи всичко това?

оба полъı кго болıаре сѣдште въ златахъ гривьнахъ и поıасѣхъ и обржчѣхъ и аште кго както въпрашаıть... чьто видѣ тамо речетъ не вѣдѣ како въсповѣдати того. свои бо бисте очи оумѣлѣ достоинѣ чоудити сѧ красотѣ.

Тези текстови паралели показват, че Йоан Екзарх толкова добре е познавал словото на Йоан Златоуст „За причастието на тялото и кръвта господни“ (в частност описанието на небесното царство и неговия владетел), че вземайки го като образец при изграждането на

своето описание на Симеон и двореца, е въвел и исторически верни реалии от Преслав - къщите и църквите, царските палати и тяхната украса.

В двата текста се откриват общи словосъчетания, опорни при изграждането на описанията:

Слово N 20 от Злат	Описание на Симеоновия дворец
с҃тыа тъı дворъı	**цѣсарьскоу двороу**
златьмь оружиѥмь	**мечь златъ**
ц҃рѣво тѣло сѣдѧщіѥи	**цѣсарıа сѣдѧшта**
въ домъ оходиши	**възвраштъше сѧ на своѭ землѭ**
монистѣхъ бисьрьныихъ	**бисромь покръıданѣ**

В текста на слово N 78 **О показающиихъ покаıаниѥ лицемѣрно** също се откриват някои сходни с описанието на Симеоновия дворец словосъчетания:

гривьнахь златахъ	**златѣхъ гривьнахъ**
дроужии съзада оброучи и мо-	**обрѫчи на рѫкѫ**
ниста носѧщіє	

При наблюдението над езика търсим опора и в общия текст на Злат. Откриваме следните сходни черти:

1. Употреба на форма **вѣдѣ** за 1 л. ед. ч. сег. вр. на глагола **вѣдѣти: нє вѣдѣ како въсповѣдати того** (Опис. Сим. дворец).

В общия текст на Злат XII в. архаичната форма **вѣдѣ** преобладава пред формата **вѣмь**, напр.: **вѣдѣ колико ти бєзѡчьство творить** (191г); **что сътворю сємоу никакоже нє вѣдѣ** (194в); **вѣдѣ и азъ како ѥсть нєначаıаниѥ грѣховьноѥ** (134б).

2. Окончание **-ѳ** за съществителните имена от мъжки род, jo-основа: **и оба полъı ѥго болıарє сѣдѧштє въ златѣхь гривьнахъ** (Опис. на Сим. дворец).

За тази склонитбена основа окончание **-ѳ** не е изконно, а е заето от i- основи, мъжки род. В текста на Злат то се среща в няколко случая: **житєлє** (58а), **гражанє** (42а), **властєлє** (160б), **пирѧнє** (125б), **манихєанє** (182в), **фѵнистѣнє** (183а).

3. Употреба на местоимение **къжьдо** в значение ‘всеки, който и да е’, образувано от основата **къ-** на въпросителното местоимение **къи: самъ къждо васъ очима плътьнъıима видѧ** (Опис. Сим. дворец).

В общия текст на Златоуст освен **къжьдо** (7в) се срещат още **къижьдо** (38а), **къижєто** (162б), **комоужьдо** (36в), **колижьдо** (17г). Тези примери илюстрират типичния за преславския културен диалект начин на образуване на неопределителни местоимения от въпросителните корени. Открива се и в останалите съчинения на Йоан Екзарх.

4. Наречия на **-ѣ: достоинѣ** (Опис. Сим. дворец), **вьсюдѣ** (Златоуст, слово N 20).

В общия текст на Златоуст преобладават наречията на **-ѣ: кромѣ** (131б); **трѣбѣ** (23г); **добрѣ** (116а); **крѣпѣ** (54г); **годѣ** (55б).

5. Употреба на съюзни връзки **акъı, тачє, ащє, ıакоже, неже(ли)**, **развѣ** и др.: **ащє бо съ сєєю жьртвою тамо отидємъ** (Златоуст, слово N 20); **тачє же нє вѣдъı чьсомъ приложити ихъ** (Опис. Сим. дворец); **волє же ащє ти бъıша дали ц̂рє отроча носити** (Златоуст, слово N 20); **нъ ащє сѧ прилоучитъ кмоу и цѣсарıа видѣти** (Опис. Сим. дворец); **жже акъı бъчєла любодѣльна** (Похвала).

В общия текст на Златоуст тези съюзи имат широка употреба: **власть иматъ диıакъ акъı попъ развѣ сто҃ıихъ таинъ** (150г); **ıакоже идеже нарицаєтъ сѧ хс҃ъ. тоу съборьнаıа цр҃къı съходитъ сѧ** (51б).

6. Широка употреба на задпоставни показателни местоимения. Тази особеност характеризира и трите текста. Ще посочим всички случаи на постпозиции при показателните местоимения **тъ** и **съ** (при **онъ** не се срещат):

съ многъмь дьрзновенıємь въ сто҃ııа тъı дворъı вълѣзємъ (Златоуст, слово N 20). В случая има анафорична синтагма със значение на член: ‘в светите двори’.

и сьде бо ти таина си землю небо створитъ (Златоуст, слово N 20). В този случай постпозицията на местоимението носи силно показателно значение: ‘тази тайна’.

да оцѣщıаи си дш҃ю приготова и оумъ кгда на прıатıє таинъ сихъ идеши (Златоуст, слово N 20). Постпозицията на **сь** носи силно посочване: ‘тези тайни’.

нє бо кстъ видѣлъ въ своєи земли того. развѣ хъızъ сламънъıихъ. оубогъ тъ. (Опис. Сим. дворец). Тази поступотреба с голяма сигурност можем да определим като носител на анафорично значение: ‘бедният’.

обавити покръıвеньıа разоумъı въ глжбинѣ многостръпътънъıихъ сихъ книгъ прѣмждрагго василıа (Похвала).

Приема се, че показателното местоимение **сь** в постпозиция няма убедителни следи на анафоричен вариант /Минчева 1987:34/, но разглежданият случай с голяма положителност може да се определи като

съдържащ синтагма с анафорична употреба на **сь**: ‘многоценните книги’, т.е. дълбокомислени.

В общия текст на Злат XII в. задпоставната употреба на показателните местоимения **тъ**, **сь** и **онъ** е широко разгърната. В случаите с постпозиции на **тъ** се откриват сигурни следи от разделяне значението на местоимението на дейктичен и анафоричен вариант. Народната основа на това явление личи в анафоричната употреба на показателни местоимения дори при заетата лексика. Постпозиции се отбелязват при български, гръцки и германски заемки: **санъ тъ, чаша та, кладѧзь тъ, трѫпеза сеıа** и др.

Членуваните форми са широко застъпени и в съчиненията на Йоан Екзарх. За него навярно членуването е родна езикова черта, а членната форма от него се осмисля и употребява като морфологичен показател на категорията определеност при имената.

Наблюдението над лексикалния състав на трите текста показва следното:

1. Сложни думи. Част от тях са структурно-семантични калки на старогръцки композита: **христолюбивъıи, ѥдиночадаго.** Други са образувани по народноразговорен модел: **вельмъıсльноѥ, мъногострѣпътънъıи, многочьстьнъ.** Първите компоненти на тези сложни думи са засвидетелствувани в народни по произход сложения: **вельмѫжь, многоплоденъ, многошьдъı,** отбелязани в Злат.

2. Книжовни по произход отглаголни съществителни имена с наставка **-нииѥ**. Употребяват се или самостойно (**отъмьштєниѥ, дьрзновєниѥ**), или заедно с изходния глагол (**въжделаниѥ - въжделати**), или едновременно с безсуфиксно тематично отгалголно съществително име с окончание **-ъ** (**въразоумѣниѥ - разоумъ**).

В речника на Злат XII в. сложенията наброяват 333, а книжовните по произход имена на **-нииѥ** - 417 думи.

3. Заета лексика. Освен прабългарските думи, които вече бяха посочени, в трите текста се откриват гръцките заемки **полатъı, ангєлъ, мраморъ**; германската **црькъı**, а **цѣсаръ** и **цѧтавъ** (от **тѧта**) са латински.

Несъмнено е, че при написването на своето оригинално описание на Симеоновия дворец, вплетено в началото на шесто слово от Шестоднев, Йоан Екзарх се е поучил от познатото му описание на небесното царство от словото на Йоан Златоуст. Между разгледаните три текста - единият, преведен от Й. Екзарх, а другите два, написани от него - се откриват сходства на фонетично, граматично, лексикално и текстово равнище. Единството на форми и лексеми може да се

възприеме като знак за това, че еквивалентите не са случайни, а са маркери на писателската личност на Йоан Екзарх.

Направените съпоставки допускат заключението, че Йоан Екзарх е взел участие в превеждането на Златоустовите слова, влезли в корпуса на Злат. Това обяснява наличието на глаголически следи в протографа, а оттам и в ръкописа от XII век. Този извод има особено значение за решаване на големия въпрос, свързан с паметника: кой от известните състави е първичен и може да се нарече Симеонов Изборник? Да се докаже категорично участието на Йоан Екзарх в превода на Златоустовите слова означава да се отхвърли предположението, че кратката редакция на паметника е късна и да се докаже верността на твърдението на В. Н. Малинин, че първичен е съставът от слова, съхранен в пергаментния препис от XII век.

БЕЛЕЖКИ

1. За Златоструй като паметник на Симеоновата епоха се заговаря през миналия век в трудовете на С. Медведев, К. Калайдович, А. Востоков, С. Палаузов, И. Срезневски, В. Малинин и др.
2. За пръв път преписът от XII век е упоменат от А. Востоков в „Описание Остромирого евангелия с грамматическыми объяснениями“ (Спб., 1843).
3. В двата състава, наречени пълна и кратка редакция на Златоструй, са засвидетелствувани два различаващи се значително корпуса от слова. В пълната редакция словата са 137, предшествувани от предисловие; в кратката редакция словата са 80, като преписите не включват предисловието.
4. В Злат XII в. срещу **-глѣб-** стои **-глъб-** поради правописните правила, които следват писачите на ръкописа.
5. Мнението е изказано от г-н Здравко Ждраков в личен разговор.

ЛИТЕРАТУРА

Димитров 1980 — *П. Димитров*. Около названието и предисловието на Златоструй. - Език и литература, кн. 2.

Димитров 1993 — *П. Димитров.* Културен хоризонт на цар Симеоновите Изборници. - В: Преслав, 4, С.

Иванова 1976 — *К. Иванова*. Неизвестна редакция на Златоструя в сръбски извод от XIII в. - В: Зборник историје књижовности, кн. 10, Београд.

Иванова-Мирчева 1987 — *Д. Иванова-Мирчева*. За произхода на една анонимна хомилия в старата българска литература. - В: Въпроси на българския книжовен език до Възраждането. С.

Караулова 1977 — *Ф. В. Караулова*. Палеографическое и фонетическое описание рукописи Златоструй XII века. Автореферат канд. дис., Л.

Малинин 1878 — *В. Н. Малинин*. Исследование Златоструя по рукописи Императорской публичной библиотеке. Киев.

Минчева 1987 — *А. Минчева*. Старобългарският език в светлината на балканистиката. С.

Палаузов 1974 — *С. Палаузов*. Векът на българския цар Симеон. - В: Избрани трудове, Т.I. С.

Срезневски 1866 — *И. И. Срезневский*. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Спб., гл. XXI.